
TENTATIVE DE IMPLEMENTARE A LEGISLAȚIEI LINGVISTICE ÎN ȘCOALA SUPERIOARĂ DIN RSS MOLDOVENEASCĂ. 1989-1991

Liliana Rotaru

Cuvinte-cheie: legislație lingvistică, învățământ superior, limba română, grafie latină, universitate, RSS Moldovenească

Deopotrivă cu multitudinea de probleme economico-sociale și ideologico-politice cu care se confrunta statul sovietic la sfârșitul secolului al XX-lea, *perestroika* gorbaciovistă a acutizat cea mai sensibilă problemă a națiunilor non-ruse din Uniunea Sovietică – *problema națională* (considerată ca și soluționată de ideologii sovietici), producând în a doua jumătate a anilor '80 mișcări naționale de amploare. Comparativ cu alte republici non-ruse din Uniunea Sovietică, care incorporau națiuni întregi, problema națională în RSS Moldovenească avea un caracter specific, așa-numita „națiune socialistă moldovenească” fiind ruptă din națiunea română și sustrasă din aceasta. Orientat conștient și ferm spre sovietizarea populației din RSS Moldovenească și în a demonstra existența și individualitatea unei „națiuni moldovenești”, statul sovietic a exploatat cele mai eficiente instrumente de deznaționalizare, supunere și subversiune – limba și cultura. Iar mișcarea națională din RSS Moldovenească, transformând limba și cultura în simboluri ale identității naționale, a pus, în mod firesc, în prim-planul revendicărilor sale – repunerea limbii române (numită în documentele epocii *moldovenească*) în drepturile ei firești și revenirea la alfabetul latin, interzis în 1941.

Procesul de instituționalizare a limbii române și a grafiei latine a fost unul sinuos și de durată, încheiat la 31 august 1989, prin adoptarea de către Sovietul Suprem al RSSM de legislatura a XIII-a, a legilor cu privire la funcționarea limbilor. Legislația lingvistică declara limba moldovenească „limbă de stat”¹, recunoștea identitatea lingvisti-

că a limbii române și celei moldovenești² și stipula revenirea limbii moldovenești la alfabetul latin³. Adoptarea acestor legi a semnat o victorie parțială a mișcării de renaștere spirituală și națională în RSSM – revenirea la alfabetul latin și oficializarea limbii române a demarat un proces foarte îndelungat de „decolonizare” culturală, apoi socială și politică a românilor din această unitate politico-administrativă din Uniunea Sovietică. Și pentru că școala superioară sovietică a fost unul dintre mecanismele de deznaționalizare și ideologizare în procesul de crearea a *omului sovietic*, „decolonizarea” acesteia a reflectat procesele care derulau în societatea moldovenească de după 1989.

Lentoarea implementării și rezistența sau/și împotrivirea față de aplicarea legislației lingvistice în RSS Moldovenească⁴, inclusiv, în școala superioară moldovenească, necesită o digresiune analitică și explicativă a caracterului legilor cu privire la limbă și alfabet și de funcționare a limbilor pe teritoriul respectiv.

Constatăm, alături de alți cercetători, că legislația lingvistică, adoptată de Sovietul Suprem al RSS Moldovenești era cea „mai democratică” și concesională legislație lingvistică în comparație cu cele adoptate în alte republici unionale din Uniunea Sovietică (Olteanu 2003). Legile cu privire la limbă și alfabet au fost adoptate de autoritățile sovietice din RSS Moldovenească, în primul rând, sub presiunea mișcării naționale, fapt recunoscut

---

¹ Lege nr. 3464 din 31.08.1989 cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești. In: Buletinul Oficial, 1989, nr. 009.

² Lege nr. 3465 din 01.09.1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești. In: Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului RSS Moldovenești (în continuare Veștile), 1989, nr. 9.

³ Lege nr. 3462 din 31.08.1989 cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină. In: Buletinul Oficial, 1989, nr. 009.

⁴ În perioada care acoperă prezentul studiu, unitatea politico-administrativă din cadrul geografic abordat a avut trei denumiri: RSS Moldovenească (2 august 1940 - 23 mai 1991), RSS Moldova (5 iunie 1990 - 23 mai 1991) și Republica Moldova (din 23 mai 1991).

de nomenclaturiști însiși chiar în ajunul adoptării lor: în ședința Biroului CC al PCM din 25 iulie 1989, care a pus în discuție proiectul legii cu privire la funcționarea limbilor, prim-secretarul CC al PCM Simion Grossu, abordând problema termenelor în care urmează a fi adoptată, susținea: „Vrem sau nu vrem, a venit timpul, și trebuie să facem acest lucru” (Republica 2011, 148), iar Grigore Ereimei, membru al Biroului CC al PCM, se întreba retoric în aceeași ședință: „Iese că toate acțiunile noastre sunt niște concesii făcute sub presiune” (Republica 2011, 149), având în vedere presiunea mișcării naționale.

Totodată, legislația lingvistică a RSS Moldovenești, este și un rezultat al noii politici naționale a PCUS, determinată de pericolul „exploziei” naționalismelor în URSS și o tentativă de a evita confruntări politice și interetnice. Susceptibile la amenințările pe care le purtau mișcărilor naționale din Uniunea Sovietică, autoritățile de partid au elaborat în vara anului 1989 *Politica națională a partidului în condițiile actuale* – o platformă care prevedea în compartimentul *Cu privire la culturile și limbile naționale* că „chestiunea despre raționalitatea recunoașterii limbii de stat a naționalității a cărei denumire o poartă republica unională sau autonomă, este de competența republicanilor” (Politica 1989, 1-2). Astfel, liderii de la Kremlin încercând să deplaseze responsabilitatea pentru soluționarea unei probleme extrem de sensibile și sinuoase de la centru spre autoritățile republicane, care, de altfel, nu aveau nici capacitatea dar nici experiența adoptării unor decizii independente de Moscova, fiind obișnuite să execute directivele și indicațiile de la centru.

Această situație explică, pe de o parte, tergiversarea adoptării legislației lingvistice de către nomenclatura de partid din RSS Moldovenească, care recunoștea că majoritatea republicanilor au adoptat deja legislația lingvistică (Republica 2011, 178), iar „kirghizii nu au reușit bine să pună problema că au și adoptat legea cu privire la limbă”, pe când „noi am amânat mai bine de un an luarea acestei decizii” (Republica 2011, 148).

Și nu doar lipsa experienței decizionale i-a determinat pe liderii din republică să amâne luarea hotărârilor cu privire la limba oficială, dar, probabil și lipsa de curaj exprimată prin frica de escaladare a situației de conflict dintre populația alolingvă, care-și crease niște „pericole imagina-

re” legate de oficializarea limbii române în RSS Moldovenească, și majoritatea românofonă, unită și mobilizată în intenția ei de a-și legifera drepturile lingvistice și culturale. Iar de altă parte, nomenclaturiiștii din RSS Moldovenească rămânau circumspecți de teama de a pierde poziția privilegiată și statutul în ierarhia socială, or majoritatea „arbitrilor de destine” în RSS Moldovenească erau „oameni sovietici”, iar „omul sovietic este, în cifre absolute, rus, sau cel puțin rusificat” (Levada 1993). Simptomatică este în acest sens opinia membrului Biroului CC al PCM M. Semionov, exprimată în cadrul discuțiilor asupra proiectelor de legi cu privire la funcționarea limbilor în RSS Moldovenească și statutul limbii ruse în legislația lingvistică. La propunerea altui membru al Biroului CC ca limba de lucru a autorităților publice și a organizațiilor guvernamentale să fie „limba de stat”, iar „persoanele care nu cunosc limba de stat pot utiliza limba rusă sau altă limbă”, Semionov a replicat: „[...] imaginați-vă o situație concretă. De mâine funcționează această lege, de exemplu, aici, în CC. Cum îmi voi folosi eu dreptul de a vorbi în limba rusă [...]. Eu mă voi adresa în limba rusă, iar ceilalți nu doresc să vorbească rusa și spun: vorbește cu mine în limba de stat. Iată așa o situație” (Republica 2011, 195).

Concomitent, starea de subordonat a autorităților republicane față de cele centrale și teama de a-și periclita pozițiile privilegiate, a determinat și caracterul permisiv și „larg democratic” al legislației lingvistice a RSS Moldovenească – analiza paralelă a platformei de politică națională a PCUS (1989) și a *Legii cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești* denotă texte aproape paralele și face dovada docilității și servilismului organelor de conducere republicane. Astfel,

- acolo unde platforma PCUS susținea că raționalitatea „recunoașterii limbii de stat a naționalității a cărei denumire o poartă republica unională sau autonomă, este de competența republicanilor” (Politica 1989), legislatorul nostru a replicat prin „limba de stat a RSS Moldovenești este limba moldovenească”⁵,
- când partidul unional indica că „este important să se manifeste mai multă grijă din partea societății, din partea statului, față de păstrarea și dezvoltarea limbilor popoarelor puțin nu-

⁵ Lege nr. 3464 din 31.08.1989 cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești. In: Buletinul Oficial, 1989, nr. 009.

meroase ca o valoare dintre cele mai fragile”, legea RSS Moldovenească garanta, prin alineatul doi, că „RSS Moldovenească asigură ocrotirea și dezvoltarea limbii populației găgăuze [...], precum și a limbilor populațiilor de alte naționalități”, și, respectiv,

- dacă Moscova stabilea aprioric că „limba de comunicare între națiuni în țara noastră a devenit limba rusă. De aceea, este rațional de a crea condiții favorabile pentru dezvoltarea comunicării în limbile națională-rusă și rusă-națională”, Sovietul Suprem al RSS Moldovenești a acordat limbii ruse statutul de „limbă de comunicare între națiunile din Uniunea RSS”⁶.

Fidelitatea față de deciziile Moscovei și docilitatea autorităților republicane s-a reflectat și în perpetuarea sintagmei „limba moldovenească” în corpul legislației lingvistice. Este o situație paradoxală și extrem de dificil de explicat rațional, or, recunoscând identitatea lingvistică a limbii române și celei moldovenești⁷ și conștienți deja de momentul Ribbentrop-Molotov, legislatorii moldavi conservă această expresie care va genera contradicții și antagonisme interminabile și va bulversa societatea moldovenească ori de câte ori politicul va decide să reînvie discuțiile pentru a dosi acțiunile lui lipsite de rafinement sau ignorante ale binelui public, sau să-l folosească precum și un „argument” electoral.

În general, stenogramele deliberărilor asupra proiectelor de legi lingvistice nu înregistrează vreo discuție cu privire la denumirea limbii pe care o numeau „limbă de stat”. Toate documentele oficiale consemnează sintagma „limba moldovenească”, preluată în RSS Moldovenească din terminologia teoriei pseudoștiințifice a „limbii moldovenești”, elaborată în perioada interbelică în RASSM (Negru 2003, 24-33), ajustată politicii naționale a statului sovietic, cât și proiectelor de extindere a acestuia (Negru 2000, 16).

Deși mișcarea națională și mediile științifice revendicau includerea în textul legii a sintagmei „limba română”, considerăm că legislatorul republican nici nu și-a pus problema denumirii

⁶ Lege nr. 3464 din 31.08.1989 cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești. In: Buletinul Oficial, 1989, nr. 009.

⁷ Lege nr. 3465 din 01.09.1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești. In: Veștile, 1989, nr. 9.

limbii pe care urmau să o decreteze „de stat” și nici nu au reflectat asupra unei posibile accepțiuni a termenului „limba română” în corpul legilor lingvistice a RSS Moldovenești, atât timp cât exista o republică unională „moldovenească” (în 1989 încă nu se punea problema unei posibile destrămări a Uniunii Sovietice), iar platforma politicii naționale a PCUS, după cum s-a arătat mai sus, „recomanda” raționalitatea recunoașterii drept oficială a „limbii de stat a naționalității a cărei denumire o poartă republica unională” (Politica 1989, 2).

Pretenția legislatorului RSS Moldovenească de a aplană printr-o legislație lingvistică de compromis tensiunile interetnice, l-a făcut incapabil să prevadă sau/și impasibil față de consecințele complexe ale unei asemenea decizii. Problema denumirii limbii oficiale a provocat o scindare între politicienii și elita intelectuală moldovenească, și o altă scindare a intelectualității – formatoare de opinie publică, în două grupări – una „pro-română” și alta „moldovenistă”, astfel agravând și mai mult criza identitară a populației titulare. În aceeași ordine de idei, legislația lingvistică și mai ales problema denumirii limbii oficiale a creat pentru etniile minoritare frica de a pierde poziția privilegiată în societatea moldovenească și a creat niște „pericole imaginare” ale unei posibile uniri cu România, producând condiții pentru provocarea unui dublu proces secesionist în estul și sudul republicii (Olteanu 2003) (chiar dacă, ulterior, aceste probleme au fost contestate de legislatorul moldav și considerate „pseudoprobleme interne” care vin să justifice un atentat la suveranitatea și integritatea Republicii Moldova (Țăranu, Gribincea 2012, 349).

Cu toate că adoptarea legislației lingvistice a provocat reacții maladive și exagerate din partea etnicilor neromâni (Republica 2011, 243-246), care au bulversat întreaga societate, Sovietul Suprem al RSS Moldovenești a adoptat la 31 august 1989 și hotărârea despre modul de aplicare a Legii RSS Moldovenești *Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină*.

Dar, în spiritul tradițiilor amintite mai sus ale nomenclaturii republicane de stat și de partid, hotărârea respectivă prevedea o perioadă de mai bine de cinci ani de revenire la alfabetul latin, împărțită în două etape: 1989-1993 – trecerea la grafia latină „în sferele vieții politice, economice,

sociale și culturale a republicii”, iar „încheierea trecerii la grafia latină în sferile vieții politice, economice, sociale și culturale a republicii” se preconiza pentru 1994-1995⁸.

Considerăm inoportună extinderea termenului de revenire a „limbii moldovenești” la grafia latină, pentru că în primul rând, nu exista necesitatea elaborării unor norme ortografice noi, căci din moment ce legea recunoștea identitatea „limbii moldovenești” cu cea română, aceasta revendica implicit unificarea lingvistică, cel puțin la nivelul ortografiei. În al doilea rând, toți cetățenii RSS Moldovenești – și vorbitorii de limbă română, dar și alolingvii, cunoșteau grafia latină prin studierea obligatorie cel puțin a unei limbi străine, conform programelor învățământului preuniversitar sovietic. Și, în sfârșit, procesul de revenire la grafia latină a constituit o revenire la alfabetul utilizat în Basarabia interbelică, astfel memoria colectivă a generațiilor pentru care grafia latină este firească limbii române, a asigurat continuitate procesului și nu a constituit o nouă tate absolută.

Totuși, pentru a pune în aplicare legislația lingvistică, Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești a inițiat un program complex preconizat, care „trasa măsuri concrete pentru asigurarea revenirii pe etape a limbii moldovenești la grafia latină” și viza „condițiile de funcționare și studiere sub diverse aspecte a limbilor [...] vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești”, precum și extinderea folosirii limbii române (moldovenești) în guvernare, educație și economia națională (Program 1989, 4-5).

În baza documentelor normative republicane, Colegiul Ministerului Învățământului Public al RSS Moldovenești a adoptat la 6 septembrie 1989 Hotărârea cu privire la *Sarcinile imediate privind realizarea Hotărârilor Sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem a RSSM de Legislativă a 11-a în învățământul public*, instituțiile de învățământ, inclusiv superior, urmau să asigure condiții favorabile pentru implementarea legislației lingvistice, inclusiv să modifice (până la 1 octombrie 1989) planurile de învățământ în vederea introducerii disciplinei obligatorii „Limba moldovenească” în grupele alolingve cu preda-

rea în limba rusă și măririi numărului de ore la această disciplină pentru grupele cu predarea în limba română, în scopul „ridicării culturii vorbirii și asanarea mediului lingvistic”. De asemenea, hotărârea stipula ca instituțiile de învățământ să elaboreze „programe de studiere a limbii moldovenești de către populația rusofonă”. În decursul anului 1989-1990 se preconiza a elabora o metodică de studiere intensivă a limbii în cadrul cursurilor pentru adulți vorbitori de limba rusă. De asemenea, Colegiul Ministerului pune a sarcina instituțiilor de învățământ superior elaborarea „îndrumărilor metodice pentru instruirea pe baza grafiei latine”, organizarea (în luna septembrie 1989) a cursurilor de perfecționare a cadrelor didactice universitare a „unui ciclu de lecții privind studierea grafiei latine și a noilor reguli ortografice” în instituțiile de învățământ superior.

Conform hotărârii ministerului, „trecerea scrisului moldovenesc la grafia latină” urma să se desfășoare în trei etape: prima, coincidea cu anul de învățământ 1989-1990 și prevedea „organizarea alfabetizării tuturor cadrelor didactice și studenților, familiarizându-i cu normele elementare de citire și scriere cu litere latine” – o situație absurdă, lipsită de sens, or aceste „norme elementare” erau cunoscute de universitarii și de elevii/studentii din școlile din RSS Moldovenească prin intermediul limbilor europene, studiate obligator; a doua etapă (anul de învățământ 1990-1991) preconiza asigurarea studierii limbii pe baza grafiei latine în instituțiile de învățământ de toate tipurile și, la a treia etapă (anul de învățământ 1991-1992), se prevedea de „a încheia introducerea grafiei latine în procesul de instruire și educație în toate instituțiile de învățământ cu instruire în limba moldovenească”⁹.

Acționând în conformitate cu deciziile autorităților republicane, senatul Universității de Stat din Moldova a adoptat la 14 septembrie 1989 un plan complex de acțiuni *Despre sarcinile imediate ale colectivului Universității privind realizarea hotărârilor Sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești*¹⁰, care prevedea măsuri și activități orientate pe diferite segmente ale activității universitare (proces didactico-științ-

⁸ Hotărâre nr. 3463 din 31.08.1989 despre modul de aplicare a Legii RSS Moldovenești „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”. In: Buletinul Oficial, 1989, nr. 009.

⁹ Învățământul public, 6 septembrie 1989, p. 3.

¹⁰ Arhiva Universității de Stat din Moldova (în continuare AUSM), F. 1, inv. 1, d. 4601, f. 93.

fic, cadre didactice, baza tehnico-materială etc.) pentru implementarea legislației lingvistice:

- studierea legislației cu privire la „limba de stat” și revenirea la grafia latină;
- trecerea graduală la predarea disciplinelor din planul de învățământ în limba română;
- instruirea corpului profesoral și a studenților în scopul însușirii și utilizării grafiei latine;
- organizarea cursurilor de pregătire și reciclare a cadrelor didactice pentru asigurarea unui proces didactic în limba română;
- elaborarea și editarea literaturii didactice și științifice în limba română în grafie latină pentru asigurarea procesului de studii;
- elaborarea actelor de organizare a procesului de studii și de administrare a Universității în limba română cu grafie latină; crearea bazei tehnico-materiale a poligrafiei și dotarea tipografiei universitare cu mijloace de imprimat, reutilizarea și adaptarea mijloacelor de imprimat existente pentru tipărirea producției tipografice în limba română cu caractere latine;
- asigurarea bibliotecilor și sălilor de lectură universitare cu literatură în limba română;
- susținerea cercetărilor în domeniul lingvistic și publicarea lucrărilor științifice în limba română;
- ținerea lucrărilor interne de secretariat, a documentației de evidență, de dare de seamă și financiare în limba română în grafie latină etc.

După un an de aplicare a legilor cu privire la funcționarea limbilor și a revenirii „limbii moldovenești” la grafia latină, grupul de coordonare a realizării planului Universității de Stat din Moldova de implementare a legislației lingvistice, a prezentat Senatului, la 25 decembrie 1990, un raport *Cu privire la organizarea și nivelul asigurării științifico-metodice a învățământului universitar în lumina hotărârilor Senatului Universității de Stat din Moldova și a Sesunii a XIII a Sovietului Suprem a RSSM*. Raportul respectiv a fost elaborat în baza evaluării doar a trei facultăți: Istorie, Ziaristică și Economie.

Comisia universitară a menționat că „nu a trecut decât un an și jumătate de la hotărârile istorice din spațiul mioritic dintre Prut și Nistru [...], dar oxigenul de împrăștiere s-a făcut resimțit și în sălile de studii, la facultățile și catedrele universitare”, constatând că Universitatea de Stat din

Moldova a reușit într-un termen redus să treacă „la predarea lecțiilor în limba română”, să redacteze documentele care însoțesc procesul didactic și de cercetare în grafie latină și să traducă și să editeze materiale didactice în limba română¹¹.

Subliniem faptul că deși legislația lingvistică a RSS Moldovenești utiliza sintagma „limba moldovenească”, documentele de cancelarie ale Universității de Stat din Moldova exploatau insistent termenul „limba română”, iar specialitatea „Limba și literatura moldovenească” a fost redenumită „Limba și literatura română”¹² – încă o manifestare exterioară a spiritului științific care domina în mediul academic și studentesc românesc din RSS Moldovenească și încă o dovadă a caracterului politic al sintagmei pseudoștiințifice „limba moldovenească”.

Raportul menționat, consemna faptul că trecerea la grafia latină și ieșirea din „impasul în care ne-am aflat mult timp” se poate realiza apelând „în mod serios la ajutorul fraților noștri de peste Prut, unde există zeci de instituții de învățământ și unde limba noastră literară și-a păstrat puritatea ei, demnitatea nefiind influențată nefast de o altă limbă numită mare și viguroasă”¹³. O bună parte a profesorilor Universității, în special cei de la facultățile de Istorie, Filologie și Ziaristică, au vizitat între timp mai multe centre universitare din România, preluând din experiența colegilor români, de asemenea au achiziționat literatură științifică în limba română, manuale, materiale didactice și metodice pentru studenți etc.¹⁴ Totodată, facultățile amintite au invitat profesori reputați cu prelegeri publice¹⁵ și au organizat stagii (de exemplu, practica de muzeu și de arhivă) ale studenților în România. Senatul recomanda și celorlalte facultăți și catedre universitare să preia practica Facultății de Istorie, care reușise până la sfârșitul anului 1990 să asigure predarea tuturor disciplinelor din planul de învățământ în limba română și promova o activitate febrilă de elaborare, traducere și editare a literaturii de specialitate pentru asigurarea procesului didactic cu materiale didactice în română¹⁶.

¹¹ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, f. 81.

¹² AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4618, f. 77.

¹³ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, f. 81.

¹⁴ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, f. 82.

¹⁵ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, ff. 59-61.

¹⁶ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, f. 73.

O situație deosebită de cea generală a fost înregistrată de comisia universitară la facultățile economice. Cu toate că acestea și-au propus să asigure predarea tuturor cursurilor din planurile de învățământ la specialitățile economice în limba română până la începutul anului 1991 (în grupele cu predarea în limba română), catedrele facultăților economice au înregistrat succese modeste. În anul de învățământ 1990-1991, doar studenților din anul unu și doi din seriile cu predarea în română li s-a asigurat predarea cursurilor în limba română¹⁷. Iar responsabilii de la Facultatea de Drept recunoșteau că resursele de personal și didactico-științifice disponibile nu le permit predarea disciplinelor în limba română decât pentru studenții de la anii 1-3, iar cei care studiază la anii 4-5 vor continua să învețe în limba rusă¹⁸.

În calitate de impedimente ale respectării deciziilor senatului universitar se invocau – în primul rând, lipsa literaturii de specialitate în limba română. Decanul Facultății Economie a Comerțului și Merceologie susținea că în anul de învățământ 1990-1991 fondurile de carte economică a Universității de Stat se limitau la doar două surse în limba română – o lucrare tradusă din limba rusă și un dicționar de terminologie economică¹⁹, iar decanul Facultății de Drept se lamenta de „lipsa manualelor în limba română”²⁰, susținând că „[...] în istoria facultății, nici un manual nu a fost pregătit, editat de corpul didactic al facultății. Ne foloseam de manualele aduse din Rusia”²¹. Penuria de carte academică era explicată prin lipsa resurselor financiare pentru a o achiziționa din România, or în Republica Moldova nu existau elaborări în română (situație semnalată la majoritatea facultăților Universității de Stat²²), iar donațiile de carte din partea organizațiilor guvernamentale și nonguvernamentale românești nu puteau acoperi cererea de carte științifică și didactică a Universității de Stat din Moldova.

Un alt obstacol în calea realizării trecerii la predarea disciplinelor în limba română, pretextat de administrațiile facultăților economice în acest caz, era insuficiența terminologiei de specialitate în limba română, reprezentanții facultăților în

senat susținând că „economia României nu o putem trece la economia Moldovei. [...] Economia are ca atare legi înaintate de stat și până nu vor fi înaintate aceste legi nu putem face nimic cu studierea economiei”²³.

De fapt, motivele invocate nu erau decât niște temeuri subiective, care ar fi putut fi ușor depășite prin import de carte românească de specialitate și transfer de terminologie economică românească, care, de altfel, nu era străină economiei socialiste sovietice, și, de asemenea, prin elaborare, traducere și editare de manuale și literatură științifică în limba română de către cercetătorii și cadrele didactice din Republica Moldova.

Considerăm că „argumentul” deficitului de terminologie științifică și de specialitate nu era un raționament, ci mai degrabă un mijloc de a justifica o problemă rezultantă a politicii lingvistice sovietice de „utilizare multilaterală a bilingvismului”, la bază căreia trebuia să stea „tendința reprezentanților popoarelor non-ruse de utilizare a limbii ruse în calitate de limbă de comunicare internațională” (Olteanu 2003), care a favorizat apariția fenomenului social al bilingvismului unilateral (doar purtătorii limbilor subordonate erau bilingvi) și care a favorizat un învățământ superior în limba rusă asigurat cu literatură științifică și de specialitate în limba rusă.

Astfel, la unele catedre, cea mai mare parte a profesorilor (precum și cea mai mare parte a personalului) erau alolingvi care nu puteau asigura realizarea activităților didactice în limba română, iar studenților admiși la programe de studii cu instruire în limba română li se preda în limba rusă. După aproape doi ani de implementare a legislației lingvistice, la începutul anului 1991 se constata că „în mod absolut nu predau lecții în limba de stat profesorii de la catedrele Finanțe și credit și Statistică, [...] iar celelalte catedre fac doar primii pași în această direcție”²⁴, membrii comisiei universitare care au evaluat gradul de implementare a legislației lingvistice în această etapă, indignându-se de „situația extraordinară din perioada renașterii naționale” și întrebându-se retoric: „În ce țară trăim? Pentru cine pregătim cadre?”²⁵. Dacă ținem cont că la cele două facultăți economice ale Universității de Stat din

¹⁷ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, f. 72

¹⁸ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4618, f. 116.

¹⁹ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4606, ff. 63-66.

²⁰ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4618, f. 116.

²¹ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4829(a), f. 147.

²² AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4829(a), f. 116.

²³ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, f. 72.

²⁴ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4618, f. 56.

²⁵ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, f. 83.

Moldova (Economie și Economie a Comerțului și Merceologie) își făceau studiile în anul 1990-1991 peste 6 000 de studenți²⁶, senatorii aveau dreptul să se indigneze.

Statisticile înregistrate de procesele verbale ale senatului Universității de Stat din Moldova consemnau o situație gravă la facultățile cu profil economic, unde majoritatea cadrelor didactice nu cunoșteau limba română. Astfel, din cele șapte persoane angajate la Catedra de Statistică – șase nu cunosc limba română, din cei 10 profesori de la Catedra de Finanțe – opt, iar la Catedra Planificare Economică, dintre cele 25 de cadre didactico-științifice angajate, doar șase puteau asigura predarea în limba română a disciplinelor aflate în responsabilitatea catedrei²⁷. Comisia a concluzionat că responsabilitatea pentru situația de la catedrele economice, dar și altele, și pentru promovarea bilingvismului „armonios”, erau șefii de catedră, care urmau să-și schimbe atitudinea și politica de cadre.

Faptul că lipsa de terminologie de specialitate era doar un motiv neîntemeiat, vine să-l confirme situația de la alte facultăți, cum ar fi cea de la Facultatea de Biologie, care raporta senatului că „traduce cu succes în viață” hotărârile Sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem al RSS Moldova cu privire la trecerea la predarea în limba română și trecerea la grafia latină și că toate catedrele au trecut la predarea tuturor disciplinelor din planul de învățământ în limba română. Iar pentru a asigura procesul didactic cu literatură de specialitate și metodică românească, profesorii de la facultate elaborează manuale, note de curs, îndrumări metodice în română, iar facultatea a identificat resurse și modalități de procurare a literaturii științifice din România. Unii profesori de la această facultate, dar și de la altele, mergând la conferințe la Iași, București sau alte centre universitare din România, cumpărau din resurse proprii carte științifică pentru a o utiliza în procesul didactic²⁸.

Constatăm, astfel, o scindare a universitarilor în două grupări bine definite pe criteriul limbii vorbite: pe de o parte, vorbitorii de limbă română, o bună parte a lor participanți la mișcarea națională de la sfârșitul anilor '80, care, în euforia

succesului obținut prin recunoașterea caracterului oficial al limbii române, au pus în mișcare și au participat cu perseverență și cu dăruire la procesul de trecere a învățământului superior și a științei din RSS Moldovenești la limba română, iar pe de alta, majoritatea profesorilor alolingvi – reticenți, din varii motive, acestui proces.

În scopul asigurării unui proces didactic și științific în limba română senatul Universității de Stat din Moldova a decis ca problema componenței corpului didactic la catedrele de specialitate sub aspectul cunoașterii și al posibilității de predare în limba română să fie examinată și soluționată de către consiliile facultăților, astfel încât să fie contracarată practica unor catedre de „a-și completa cadrele pe alte principii decât acelea care sunt dictate de interesele Republicii Suverane Moldova”²⁹.

„Aceste cadre (rusofone - *n.n.*) ar putea să activeze mai fructuos în marea moșie a lui Boris Elțin – unde sunt sute de școli superioare – decât în mica moșie a lui Boris Melnic (rectorul Universității de Stat din Moldova - *n.n.*)”³⁰ – era o glumă care circula în mediile studentești (fiind încuviințată tacit și de unii profesori românofoni) și a fost reprodusă de senatori pentru că era elocventă situației de la majoritatea catedrelor Universității de Stat din Moldova, la care au predominat întotdeauna profesori, vorbitori de limbă rusă și care s-au opus cu vehemență procesului de alfabetizare lingvistică.

Pentru a evita speculațiile și conflictele, inclusiv cele personale, dintre cadrele didactico-științifice vorbitoare de limbă română și cele alolingve, senatul universitar a decis să organizeze cursuri de cultivare a limbii române literare pentru cei care cunoșteau suficient limba română – „profesorii care au nevoie să învețe limba mamei, cea literară, cea lăsată moștenire de clasicii literaturii române”³¹, iar pentru necunoscători – cursuri de studiere a limbii române. Dar, moștenirea nefastă lăsată Moldovei Suverane de politica educațională a URSS și legislația lingvistică permisivă, a tergiversat alfabetizarea lingvistică a vorbitorilor de limbă rusă. În mare parte, cadrele didactice de la unele catedre, care nu cunoșteau deloc limba română, nici nu s-au înscris la cursurile organi-

²⁶ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4618, f. 66.

²⁷ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, f. 83.

²⁸ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, f. 40.

²⁹ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, f. 74.

³⁰ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, f. 84.

³¹ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, f. 84.

zate de Universitatea de Stat din Moldova pentru a o studia. Astfel, demersul „uman” și inteligent al administrației universitare de a păstra profesorii alolingvi în mediul universitar prin alfabetizarea lor lingvistică s-a ciocnit mai degrabă de problema opunerii și rezistenței acestora de a o studia și utiliza, generată, considerăm, de complexul majoritar, care persista la mulți dintre ei, decât de dificultatea vorbitorilor de limbă rusă de a învăța limba română.

Rămânem conștienți de imposibilitatea învățării limbii române în termene mici, dar consemnăm aici o situație paradoxală: în timp ce senatul universitar obliga catedrele „să întocmească toată documentația de secretariat și alte acte oficiale în limba română cu caractere latine”, la cea mai mare parte a catedrelor, unde șeful de catedră era vorbitor de limbă rusă, toate ședințele aveau loc în limba rusă și documentele de secretariat se întocmeau în rusă chiar și după declararea independenței Republicii Moldova³². Reticența șefilor de catedră alolingvi de la universitate față de deciziile senatului de a implementa legile lingvistice devine și mai sesizabilă din moment ce la aceste catedre erau și persoane care ar fi putut redacta documentele în limba română.

De asemenea, comisia universitară, creată la sfârșitul anului 1990 pentru a verifica înscripțiile, standurile, publicitatea vizuală etc. sub aspectul corectitudinii lingvistice a identificat cazuri de perpetuare a tradiției avizierelor sau standurilor publicitare în limba rusă, sau dublate în două limbi – lucru absolut inutil, după părerea respectivei comisii, or „rușii au ajuns la universitate și nu pot înțelege? (românește - n.n.) pentru cine scriem în două limbi?”³³ Considerăm că în acest fel rusofonii de la universitate își exprimau atitudinea față de pierderea monopolului limbii ruse în învățământul superior și odată cu aceasta și a pozițiilor privilegiate pe care le dețineau anterior.

Totuși cea mai mare parte a documentației de secretariat, inclusiv procesele-verbale ale senatului, se redactau în limba română și cu caractere latine începând cu anul de învățământ 1989-1990. Desigur, anexele la procesele-verbale, unele rapoarte ale catedrelor, facultăților, câteodată

și ale comisiilor senatoriale se mai redactau fie în limba rusă, fie în limba română cu caractere chirilice. Este o situație explicabilă – de cele mai multe ori prin lipsa mașinilor de dactilografiat cu caractere latine: după mai bine de patru ani de la adoptarea legislației lingvistice, universitatea dispunea de doar 186 mașini de dactilografiat cu caractere latine, celelalte – 200, erau vechi, cu alfabet chirilic³⁴. Doar către anul 1995, documentele de secretariat care se păstrează în arhiva instituțională sunt redactate în limba română cu caractere latine.

Conciliatorismul legislației lingvistice moldovenești, care de fapt a tergiversat pentru o perioadă nelimitată intrarea în drepturi a limbii române, s-a manifestat și în promovarea „bilingvismului armonios”, care presupunea drepturi egale de funcționare a limbilor română și rusă și obliga instituțiile de învățământ de toate nivelele să asigure condiții egale pentru învățarea celor două limbi³⁵. Astfel, în mai 1991, Senatul Universității de Stat din Moldova a adoptat decizia de a introduce disciplina *Limba română* – cu 70 ore de contact direct pentru studenții anului I care-și făceau studiile la programe cu predare în limba română și 140 ore pentru cei care studiau în grupe cu predare în limba rusă, și a disciplinei *Limba rusă* în planurile de învățământ ale programelor de studii cu predare în limba română în anul I, în volum de 70 ore, repartizate în două semestre³⁶.

Limba rusă, în calitate de disciplină de studiu, va fi exclusă din planurile de învățământ ale programelor cu predare în limba română după adoptarea *Declarației de independență a Republicii Moldova* (1991) prin hotărârea Senatului Universității de Stat din Moldova din 3 septembrie 1991³⁷, dar din cauza imperfecțiunii și permisivității cadrului legislativ lingvistic, Universitatea de Stat din Moldova va oferi în continuare programe de studii în limbile română și rusă, iar studenții care optează pentru studii în limba rusă beneficiază până în prezent de programe cu predare exclusivă în limba rusă.

Procesul de trecere a învățământului superior la limba română avea loc paralel cu depolitizarea

³² AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4399, ff. 1-94; d. 4267, ff. 1-23; d. 4266, ff. 1-124.

³³ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4607, ff. 74, 83.

³⁴ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4928, ff. 6-7.

³⁵ Lege nr. 3465 din 01.09.1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești. In: *Veștile*, 1989, nr. 9.

³⁶ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4619, ff. 15-16.

³⁷ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4620, f. 9.

școlii superioare și restructurarea științelor sociale, anterior puternic ideologizate. Sub paravanul reformării științelor și disciplinelor ideologizate, cadrele didactice de la „catedrele ideologice” (Istoria PCUS, Comunismul științific, Economie politică, Etică și estetică, Ateism științific) treceau sub tăcere deciziile senatului cu privire la realizarea legislației lingvistice. Documentele de secretariat ale acestor catedre nu atestă vreo discuție pe acest subiect, iar atunci când vreun profesor, de regulă vorbitor de română, aborda problema lingvistică, majoritatea alolingvă fie trecea sub tăcere comentariile primilor, fie aborda problema de pe pozițiile „nimic nu s-a schimbat”, „limba rusă, încă V.I. Lenin spunea, este o limbă de comunicare între națiuni” etc. Ba mai mult decât atât, unii erau ferm convinși că și „limba rusă va fi ridicată la nivel de limbă de stat”³⁸.

La încheierea primei etape de implementare a legislației lingvistice, Universitatea de Stat a reușit trecerea la învățământul în limba română la toate specialitățile din oferta educațională (doar pentru programele cu predarea în limba română) pentru anii de studiu I și II, iar la unele facultăți și a disciplinelor din anul III³⁹. De asemenea, disciplina *Limba română* a fost introdusă în calitate de disciplină obligatorie la toate programele nefilologice. În luna martie 1993, o comisie universitară a evaluat calitatea predării limbii române în grupele cu predare în limba română și în cele cu predare în limba rusă la facultățile nefilologice și a prezentat Senatului din 23 martie 1993 un raport⁴⁰. Obiectivele Comisiei au fost de a evalua manualele și programele la disciplina *Limba română*; corespunderea volumului de muncă (numărul de ore) obiectivelor disciplinei și atitudinea studenților față de această disciplină. Fiecare membru al comisiei a asistat la cel puțin 6 ore predate de cadrele didactice care predau *Limba română* la facultățile nefilologice și au constatat că, în general, studenții frecventează cursul, fapt care demonstrează interesul sporit al acestora față de disciplină care le susține efortul lor de cultivare a limbii. Disciplina nu era asigurată suficient cu literatură didactico-metodică, fiind elaborate manuale de *Limba română* și alte lucrări metodice doar pentru grupele alolingve și mai puțin pentru cele românești. De asemenea,

Comisia a apreciat ca insuficientă calitatea predării limbii române și eficiența acestui curs în grupele cu predare în limba română, stabilind drept cauză lipsa unei programe coerente, a unui curriculum comun, precum și lipsa materialelor didactice și a manualelor⁴¹.

În urma evaluării procesului didactic la disciplina *Limba română* în anul de studii 1992-1993 s-a stabilit că „nivelul de predare al limbii române la facultățile (nefilologice - *n.n.*) corespunde exigențelor metodice și științifice actuale”, procesul didactic este diferențiat și adaptat domeniului de formare profesională, iar studenții „manifestă interes față de studierea limbii române”, fiind motivați să o însușească în scopul formării profesionale și integrării socio-profesionale. În același timp, comisia de evaluare a estimat că „în grupele românești nivelul și eficiența predării limbii române nu este întru totul cel scontat”⁴², iar numărul de ore alocate disciplinei în cauză este insuficient pentru asigurarea unui randament înalt al învățării limbii române de către studenții alolingvi. Responsabilii de disciplină au încercat să paseze culpa lipsei unei programe-tip pentru învățarea limbii române pe faptul că decanii și alți responsabili de programă modifică anual atât statutul disciplinei în planurile de învățământ (obligator/facultativ), cât și numărul de ore alocate și forma de evaluare finală – ba colocviu, ba examen – „un fel de du-te-vino”⁴³, care determină, respectiv, și atitudinea studenților față de disciplină și față de limba română în special. De asemenea, ineficiența disciplinei *Limba română* pentru studenții rusofoni a fost argumentată și prin atitudinea administrațiilor facultăților nefilologice, care stabilesc orele de română la lecțiile 3-4, când studenții sau sunt obosiți și nu au randamentul necesar sau pleacă de la ore nemotivat. Unii decani, în general, au tendința de a reduce orele de *Limba română* sau de a exclude disciplina din planul de învățământ, motivând că studenții deja cunosc limba.

În această situație procesul de predare al limbii române avea un caracter eterogen de la facultate la facultate, determinat de viziunile personale ale managerilor facultăților nefilologice și ale cadrelor didactice, care deseori „gramaticalizau

³⁸ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4266, f. 7.

³⁹ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4620, f. 47.

⁴⁰ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4829, ff. 32-33.

⁴¹ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4829, f. 34.

⁴² AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4829, f. 33.

⁴³ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4829, f. 7-8.

excesiv” disciplina, care de fapt avea scopul de a asigura însușirea și „asimilarea vocabularului de specialitate” și „cultivarea exprimării corecte, coerente și frumoase”⁴⁴.

Totodată, catedra de *Limbă română* nu dispunea de resurse umane suficiente pentru a asigura un proces eficient de învățare a limbii române, cadrele didactice de la această catedră fiind solicitate și implicate în acțiuni multiple de predare a limbii române pentru diferite categorii de audienți, în traducere de documente, lucrări științifice și de altă natură și în procesul de elaborare a lucrărilor didactice și științifice. Senatorii au propus să se organizeze cursuri de cultivare a limbii și pentru cadrele didactice de la Universitatea de Stat din Moldova, care fie nu cunosc limba română, fie o vorbesc greșit⁴⁵.

În aceeași perioadă, cca 70% din programele analitice ale disciplinelor de studiu din planurile de învățământ la specialitățile oferite de Universitatea de Stat din Moldova au fost traduse în limba română și publicate la tipografia universitară; numai în anul 1992-1993 au fost elaborate și editate – 20 de titluri (manuale, note de curs, ghiduri metodice și alte materiale didactice) în limba română din totalul de 57 publicate la tipografia universității⁴⁶. Totuși, unele discipline rămăneau neasigurate și în anul 1993 cu manuale în limba română, așa cum era Politologia, Economia politică, Analiza matematică, Algebra superioară, Ecuații diferențiale, Electronica, Chimia organică, Chimia neorganică și altele.

Statisticile prezentate în rapoartele anuale ale Universității de Stat din Moldova nu prezintă o evoluție impresionantă a numărului de publicații în limba română, totuși, pe fundalul reducerii spectaculoase a publicațiilor didactico-științifice, constatăm un progres în editarea publicațiilor metodice în limba română:

Anul	Total publicații metodice	În limba română
1988	127	18
1989	140	33
1990	80	39
1991	36	23

⁴⁴ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4829, f. 14.

⁴⁵ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4829, f. 14.

⁴⁶ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4829, f. 14.

Penuria de carte românească și/sau scrisă în română a fost depășită parțial prin completarea fondurilor bibliotecii universitare cu manuale și materiale didactice procurate la editurile din România sau din donațiile instituțiilor guvernamentale și nonguvernamentale din România. Dacă în 1990-1991, în fondurile bibliotecilor Universității de Stat au intrat 48 000 exemplare de carte, dintre care doar 4000 de exemplare în limba română pentru 10 titluri (celelalte fiind titluri în limba rusă), în anul următor numărul de cărți în limba română a crescut simțitor până la 32 000 de titluri, oferite Universității de Stat din Moldova de către Ministerul Științei și Învățământului din România, iar în anul 1992 în fondurile bibliotecilor universității au intrat 22 548 de exemplare și doar în prima jumătate a anului 1993, încă 16.035 titluri⁴⁷. Fondurile bibliotecilor universitare sunt completate prin intermediul achizițiilor, donațiilor din partea diferitor organizații guvernamentale și nonguvernamentale din România, prin efortul personal al cadrelor didactice de la Universitatea de Stat din Moldova, în special ale celor de la facultățile umaniste – litere, istorie, drept, dar și pentru alte specialități – matematică, fizică etc. Cu toate acestea, universitatea nu dispunea încă de suficientă literatură didactică (manuale, note de curs, suporturi de curs) în limba română.

De asemenea, universitarii-cercetători au demarat și procesul de prezentare a rezultatelor activității științifice în limba română: în perioada examinată a crescut ponderea referatelor științifice în limba română, prezentate la conferințele științifice organizate de Universitatea de Stat din Moldova: din cele 274 de comunicări la domeniul științe ale naturii – 30 au fost scrise în limba română, iar din 150 teze pentru științele umanitare – 52⁴⁸. Ulterior, statisticile au înregistrat o tendință de creștere a numărului de referate științifice în limba română la toate domeniile în care realizau investigații universitarii.

În scopul preluării de experiență în domeniul științelor lingvistice, la începutul anilor '90, Universitatea de Stat din Moldova a stabilit și dezvoltat relații intense cu universitățile și centrele de cercetare din România, iar profesorii au

⁴⁷ Totalurile anului de studii 1992-1993 și sarcinile catedrelor și decanatelor în organizarea procesului de studii. Dare de seamă. USM, 1993, p. 1

⁴⁸ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4617, f. 110.

participat la conferințe științifice, mese rotunde, stagii de perfecționare și alte activități de cultivarea limbii și perfecționarea predării în limba română. Totodată, profesori din România erau frecvent invitați la Universitatea de Stat din Moldova pentru a ține cursuri de limbă, literatură și istorie a românilor⁴⁹.

Astfel, în prima etapă de implementare a legislației lingvistice (1989-1993), universitatea a reușit trecerea limbii române la grafia latină și să demareze un proces ireversibil de predare a disciplinelor din programele de studii și, în general, de organizare și realizare a activității didactico-științifice în limba română, înregistrând, inițial, succese mai mari la facultățile umanistice și mai modeste la cele exacte și sociale.

Anul independenței, care a produs transformări politice, economice și sociale, a determinat, în mod firesc, schimbări de substanță și în planul concret al organizării și funcționării sistemului învățământului superior al noului stat. Independența politică a Republicii Moldova a adus în fața universității alte provocări, iar accentele preocupărilor universitarilor s-au deplasat și în alte direcții, care țineau mai degrabă de domeniul economico-financiar și al racordării învățământului universitar moldovenesc la cel european. Totuși, entuziasmul, încă puternic, al unor intelectuali universitari de a crea o școală superioară națională românească, a generat o succesiune de modificări de structură și conținut ale învățământului superior din Republica Moldova, iar procesul de implementare a limbii române, care devenise ireversibil, a continuat în sensul aprofundării inițiativelor anterioare.

Implementarea legislației lingvistice în anii independenței a fost dislocată într-un plan subsidiar, totuși, acțiunile de realizare a unui proces didactico-științific în limba română au fost stimulate și susținute continuu și în perioada a doua (1993-1995) a implementării legislației cu privire al funcționarea limbilor, deja pe teritoriul statului independent Republica Moldova.

În martie 1993, Senatul a adoptat un plan de extindere a programului de implementare a legislației lingvistice pentru următoarea perioadă prin elaborarea programelor de studiu al limbii române, adaptate la specificul domeniului de for-

mare profesională și materiale didactice adecvate, precum și identificarea metodelor și căilor de îmbunătățire a calității predării limbii române la programele de studii nefilologice⁵⁰. De asemenea, Universitatea și-a fixat drept scop ca, până la începutul anului 1994, toate disciplinele din planurile de învățământ la programele cu limba română de studiu, să fie predate în limba română⁵¹, iar pentru alolingvi, să se organizeze cursuri intensive de limba română în anul I de studii, astfel încât, începând cu anul II, instruirea studenților înmatriculați în grupe cu predarea în limba rusă să se realizeze în limba română⁵².

Problema asigurării cu literatură didactico-științifică în limba română a programelor de studii a rămas o preocupare majoră a managementului universitar și în doua etapă a implementării legislației lingvistice. Conștienți că cele 80 de manuale și peste 400 de titluri de alte materiale metodice publicate în limba română la Universitatea de Stat din Moldova în 1991-1995 (Bilanțul 1995, 58-59) sunt insuficiente pentru a asigura un proces didactic de performanță și convinși că „prestigiul unei universități ține și de capacitatea ei de a elabora carte științifică și didactică”, universitarii și-au propus să depășească în termen de 3-4 ani deficitul de carte academică în limba română, prin elaborarea și redactarea cel puțin a manualelor și „să nu aștepte să primească literatură din România sau din Rusia”⁵³.

Cu toate acestea, și la sfârșitul anilor '90 comunitatea universitară era criticată pentru că nu produce manuale, suporturi didactice, ghiduri metodice în limba română⁵⁴.

După scăderea entuziasmului independenței s-a dovedit că asigurarea unui proces didactic în limba română este o provocare pentru toți participanții la procesul didactic. Iar *Constituția Republicii Moldova* (1994) și *Legea Învățământului* (1995), care garantau dreptul studentului „de a alege limba de educare și instruire la toate nivelurile și treptele de învățământ”⁵⁵, a determinat perpetuarea tradiției de creare a grupelor academice cu predare în limba rusă. Totodată, stu-

⁴⁹ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4829, f. 14

⁵⁰ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4829, f. 52.

⁵¹ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 5074, f. 133.

⁵² AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4829(a), f. 146.

⁵³ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 5618 (a), f. 54.

⁵⁴ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 5618 (a), f. 54.

⁵⁵ Legea Învățământului nr. 547-XIII din 21 iulie 1995, art. 16. In: Făclia, 9 decembrie 1995, p. 1.

⁴⁹ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4618, f. 77.

denților alolingvi, care au obținut performanțe în cunoașterea limbii române, li s-a oferit posibilitatea de a se transfera în grupele cu predare în limba română la aceeași specialitate. O parte a studenților, conștienți de necesitatea cunoașterii limbii române pentru a se integra social și profesional și a-și construi o carieră de succes în Republica Moldova, au realizat transferul în grupele cu predare în română la aceeași specialitate, așa cum a fost, de exemplu, cazul celor 28 de studenți (dintr-o grupă de 44) care își făceau studiile la politologie⁵⁶. Abia în anul de învățământ 1996-1997 la unele facultăți ale Universității de Stat din Moldova (Biologie și Pedologie, Chimie, Drept), unele cursuri și seminare speciale se țineau în limba română în grupele alolingve⁵⁷.

Constatăm că în anul 1995, când trebuia să se încheie, conform hotărârilor, adoptate de Sovietul Suprem al RSS Moldovenești în „augustul revoluționar” al anului 1989, aplicarea legilor cu privire la legislația lingvistică, Universitatea de Stat din Moldova realizase succese, desigur că relative, la toate compartimentele. Se reușise să se introducă grafia latină în procesul didactico-științific și cea mai mare parte a documentelor care reglementează și însoțesc acest proces erau redactate în limba română cu grafie latină. Deficitul de mașini de tipărit cu caractere latine, însă, a lăsat loc pentru exploatarea celor cu caractere chirilice, astfel că unele rapoarte, demersuri și alte documente de secretariat se mai tipăreau în limba rusă sau românește, dar cu caractere chirilice. Însă tot ceea ce ajungea să fie carte didactică, lucrare științifică și alte publicații cu destinație didactică și academică era redactat în limba română și cu litere latine, astfel încât generațiile studenților care și-au făcut studiile la începutul anilor '90 la Universitatea de Stat din Moldova au citit românește cu grafie latină, instituția contribuind la educația unei generații noi de cetățeni.

În ceea ce privește asigurarea unui proces didactico-științific în limba română, fiind unul complex, care reclama un efort considerabil științific și didactic al corpului profesoral și de asemenea implica și resurse materiale și financiare (deficitare în perioada imediat post-sovietică), începând cu anul 1989 acesta a fost regândit și redimensionat

în repetate rânduri. Totuși, până în anul 1995, Universitatea de Stat a reușit să introducă limba română ca limbă de predare pentru toate programele din oferta educațională cu limba română de studiu și pentru unele programe cu limba rusă de studiu. Acest transfer, însă, nu a fost asigurat completamente și întotdeauna cu resurse didactice în limba română, studenții care au optat pentru studii în limba română având de ales între un minim de surse în română, notițele luate la orele de curs și seminar și surse în limba rusă, penuria de literatură didactică și științifică având de cele mai deseori cauze economico-financiare.

Permisivitatea și „caracterul democratic” al legislației lingvistice moldovenești a perpetuat și tradiția deschiderii grupelor paralele cu limba rusă de studii pentru cetățenii alolingvi din Republica Moldova. După accederea la guvernare a „agrarienilor” (Partidul Agrarian din Moldova), în 1994, care au stimulat și, practic, instituționalizat repunerea limbii ruse în calitate de limbă de comunicare publică, și adoptarea Constituției Republicii Moldova (1994), care a consfințit sintagma „limba moldovenească” în calitate de limbă oficială a acestui stat, „entuziasmul” rusofonilor de a studia limba română pentru necesitatea de a se integra socio-profesional (un studiu sociologic realizat la Universitatea de Stat din Moldova în anul 1993 pe un eșantion de 600 studenți alolingvi, a stabilit că majoritatea respondenților au confirmat necesitatea studierii limbii române)⁵⁸, și cu atât mai mult, de a o vorbi în spațiul public – s-a redus. De asemenea, studenților din grupele ruse nu li se vor mai preda disciplinele de specialitate în română, aceștia fiind obligați să studieze două semestre doar un curs de *Limba română* pentru alolingvi.

A existat, totuși, o sumă de factori obiectivi – penuria de carte științifică și de specialitate, lipsa mijloacelor tehnico-materiale, imposibilitatea de a asigura predarea disciplinelor academice cu personal calificat, vorbitor de limba română etc., precum și factorii subiectivi, printre care rezistența la schimbare a personalului universitar rusofon, dar și a studenților, timorați de „pericolele imaginare” legate de oficializarea limbii române și șovăiala, timiditatea și chiar frica și ipocrizia universitarilor românofoni (aprecierea aparține unui profesor de la Universitatea de Stat din

⁵⁶ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 5313, f. 85.

⁵⁷ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 5313, ff. 112-113.

⁵⁸ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 5313, ff. 100-105.

Moldova)⁵⁹, dar și a studenților, de asemenea, care au marcat acest proces. Chiar studenții ru-sofoni menționau lipsa unui mediu lingvistic în care și-ar fi putut exersa cunoașterea limbii române, or, chiar vorbitorii de limbă română de la Universitatea de Stat din Moldova păstrează „eronata tradiție de a răspunde rusește persoanei care ni se adresează în limba rusă”.⁶⁰ Conjunctu-

ra de factori obiectivi asociați celor subiectivi au dat procesului de trecere la un învățământ în limba română la Universitatea de Stat din Moldova un caracter îndelungat, dificil și delicat, acesta desfășurându-se mult timp sub semnul prudenței excesive de a nu provoca conflicte și incidente și perpetuând problemele lingvistice și, totodată identitare, din an în an.

⁵⁹ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4617, f. 110.

⁶⁰ AUSM, F. 1, inv. 1, d. 4829, f. 33.

Bibliografie

Bilanțul 1995: Bilanțul activității științifice a USM în anul 1995 (Chișinău 1995).

Levada 1993: Y. Levada, *L'homme soviétique ordinaire: entre le passé et l'avenir: enquête* (Paris 1993).

Negru 2003: E. Negru, *Politica etnolingvistică în R.A.S.S. Moldovenească (1924-1940)* (Chișinău 2003).

Negru 2000: Gh. Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească* (Chișinău 2000).

Olteanu 2003: E. Olteanu, *Politica lingvistică și construcția statală în Republica Moldova* (2003). <http://www.ipp.md/doc.php?l=ro&idc=171&id=234> (consultat 6.VIII. 2016).

Politica 1989: *Politica națională a partidului în condițiile actuale*. In: *Moldova Socialistă*, 17 august 1989, 1-2.

Program 1989: *Program complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești*. In: *Învățământul Public*, 1 octombrie 1989, 4-5.

Republica 2011: *Republica Moldova de la perestroikă la independență. 1989-1991. Documente secrete din arhiva CC al PCM* (Chișinău 2011).

Țăranu, Gribincea 2012: An. Țăranu, M. Gribincea, *Conflictul transnistrean. Culegere de documente și materiale (1989-2012)*, vol. I (1989-1993) (Chișinău 2012).

Implementation of the linguistic legislation in MSSR higher education. 1989-1991

Keywords: linguistic legislation, higher education, Romanian language, Latin script, university, Moldavian SSR.

Abstract: The article deals with the problems associated with the process of implementing the linguistic legislation (1989) in the higher education system of the MSSR / Republic of Moldova. At the first stage (1989-1993) the higher school managed to switch to the Latin alphabet and initiate an irreversible process of transition to teaching in the Romanian language.

But in the period that followed the coming to power of the “agrarians” and the establishment of the “Moldavian language” in the Constitution of Republic of Moldova, the implementation of the laws on language took second place. Since 1994, the Government promoted and virtually institutionalized the restoration of the Russian language in all spheres of communication. The phenomenon was also reflected in the higher school – the teaching of Russian-speaking students in the Romanian language was no longer conducted, they studied only the course of Romanian language for foreign-speaking students.

The difficulties of the process of introducing language legislation into the practice of higher education institutions were due to a combination of both objective (the lack of scientific and methodological literature in the Romanian language, the impossibility to provide a qualified Romanian-speaking teaching staff, etc.) and subjective (resistance of Russian-speaking lecturers and students, frightened by the “imaginary dangers” of the officialization of the Romanian language, on the one hand, and indecision, timidity, and hypocrisy of Romanian-speaking lecturers and students, on the other hand) factors.

Внедрение языкового законодательства в систему высшего образования МССР. 1989-1991 гг.

Ключевые слова: языковое законодательство, высшее образование, румынский язык, латинская графика, университет, Молдавская ССР

Резюме: В статье рассмотрены проблемы, связанные с процессом внедрения языкового законодательства (1989 г.) в систему высшего образования МССР/Республики Молдова. На первом этапе (1989-1993 гг.) высшей школе удалось перейти на латинский алфавит и инициировать необратимый процесс перехода к преподаванию на румынском языке.

Но в период, последовавший за приходом к власти «аграриев» и узакониванием «молдавского языка» в Конституции РМ, претворение в жизнь законов о языке перешло на второй план. После 1994 года правительство стимулировало и практически институционализировало восстановление русского языка во всех сферах общения. Феномен отразился и на высшей школе – обучение русскоговорящих студентов на румынском языке больше не проводилось, они проходили лишь курс румынского языка для иностранных учащихся.

Трудности процесса внедрения языкового законодательства в практику высших учебных заведений были обусловлены совокупностью как объективных (нехватка научной и методической литературы на румынском языке, невозможность обеспечить преподавание академических дисциплин квалифицированным персоналом, владеющим румынским языком и т.д.), так и субъективных (сопротивление русскоговорящих преподавателей и студентов, запуганных созданными ими же самими «мнимыми опасностями» официализации румынского языка, с одной стороны, и нерешительность, робость и криводушные преподавателей и студентов, говорящих по-румынски, с другой) факторов.

20.03.2017

Dr. Liliana Rotaru, Universitatea de Stat din Moldova, str. Mateevici, 60, MD-2009 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: lilianaefrim@gmail.com